

Saray, Harem ve Mahrem

Ali Akyıldız

İstanbul, Timaş Yayınları, 2019, 384 sayfa, ISBN 978-605-083-029-3

Özge Çiçek TAŞKIN*

Osmanlı saray yaşamı ve hanedan üyeleriyle ilgili Prof. Dr. Ali Akyıldız tarafından daha evvel yazılan sekiz makalenin bir araya getirilmesinden oluşuyor *Saray, Harem ve Mahrem* adlı eser. Makalelerden yalnız biri *Padişahın Ülkeyi Yönetme Merkezi Olarak Mabeyn'in Kuruluşu ve Gelişimi* ilk olarak söz konusu eserde yayımlanmaktadır. Çoğunluğu birincil kaynaklar, matbuat ve mevcut literatür kullanılarak oluşturulan eserde, Osmanlı yönetim biçiminde uygulanan esaslar ve bu esaslarda zamanla meydana gelen değişiklikler, saray yapısı, harem hayatı ile saraya ve hanedana dair bazı merak edilen hususlar ele alınmıştır.

Osmanlı saray ve harem yapısının incelendiği kitap; önsöz, sekiz bölüm ve ekler kısmından oluşmaktadır. Önsözde Ali Akyıldız, eserin bölümlerinden ve mahiyetinden söz eder. Ayrıca kitabın oluşmasında emeği geçen meslektaşlarına teşekkür eden yazar, Halife Abdülmecid'in Şehsuvar Hanım'la kıyılan nikahına dair belgenin ilk defa bu kitapta yayımlanacak olmasının müjdesini vererek okuyucuyu merakta bırakan bir giriş yapmaktadır.

Birinci Bölüm *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı* adlı bir başlık taşımaktadır. Osmanlı hükümlerlik anlayışının esaslarından bahsetmek için *padişah* adlı bir alt başlık kullanır yazar. Devletin kuruluşunun ardından Fatih döneminde dini ve dünyevi idarenin başı olarak anılan padişahın mutlak gücünün şeriat ile frenlenmesinden söz eden Akyıldız, 1516'da halifelik unvanı alan padişahın islamın öncü gücünü 18.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi, cicekozgel@gmail.com

yüzyıldan itibaren II. Abdülhamid dönemiyle birlikte siyasi güce dönüştürmesinden bahsederken kronolojik bir anlatım tercih eder. Edirne’de inşa edilen Eski ve Yeni Saray, bugünkü İstanbul Üniversitesi’nin bulunduğu yerde olan Saray-ı Atik-i Amire (Eski Saray), Topkapı Sarayı, Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları yapısından ve sarayların bölümlerinden *Padişahların Oturduğu Saraylar* başlıklı alt bölümde bahsetmektedir. Sarayın harem bölümünde bulunan hanedan üyelerinden ve onlara hizmet eden görevlilerden *Topkapı Sarayı’nın Organizasyonu Harem* başlığı altında söz eder. *Haremdeki Kadın Görevliler: Cariyeler, Kalfalar ve Ustalar* adlı alt bölümde kıdem ve itibarlarına göre cariyeleri tanıtır. Acemiler, kalfalar, ustalar olarak sınıflara ayrılan haremdeki kadın görevlilerin en alt seviyesini *acemiler* oluştururken, en üst aşamayı ise *gedikli cariyeler* oluşturmaktaydı, bu hanımlara *usta* denilmekteydi. Cariyelerin ve ustaların da hiyerarşi olarak üzerinde bulunan *kethüda* veya *kahya kadın* padişahın özel hizmetini gördüğünden bizzat padişah tarafından seçilen kimselerden oluşmaktaydı diye aktarıyor Akyıldız. Yine bu bölümde yer alan *Haremdeki Erkek Görevliler: Harem Ağaları ve Darüssade Ağası* adlı alt başlıkta, hadım edilmiş siyahi erkek görevliler olan *harem ağalarının* Çelebi Mehmed zamanından itibaren Osmanlı sarayında var olmaları, Mısır valileri aracılığıyla hareme seçilmeleri, Ağalar Ocağı’nda eğitim görmeleri gibi konulardan bahsetmekle birlikte enderun ve harem ağalarının yöneticisi konumunda olan *darüssaade ağasının* görevlerini oldukça detaylı bir biçimde belirtmektedir. *Padişahın Ailesi Valide Sultan* isimli alt başlıkta yazar, valide sultan tabirini ilk defa kullanan III. Murad’ın annesi Nurbanu Valide Sultan’ın ve diğer valide sultanların cariyelikten bu makama gelmelerinden dolayı tahsillerinin çok iyi olmadığını belirtir. Nüfuzları oldukça kuvvetli olan ve haremle sınırlı kalmayan valide sultanlar saray ve devlet yönetiminde etkin bir isim olmalarından söz eder Akyıldız. *Kadınfendiler (Hasekiler) ve İkballer* adlı alt başlıkta, padişaha çocuk doğuran cariyeye için verilen *haseki* unvanının, III. Ahmed döneminden itibaren yerini *kadınfendi* unvanına bırakmasından bahseder. Genelde sayıları dört veya beşi bulan kadınfendiler, birinci, ikinci, üçüncü olarak anılırdı ve statüleri bu sıraya göre belirlenirdi diye aktarıyor. Şehzadeleriyle birlikte sancaklarda kendilerine ait dairelerde rahat bir şekilde oturan kadınfendilerin, 17. yüzyılda sancağa çıkma uygulamasının terk edilmesiyle birlikte Eski Saray’da adeta hapis hayatı yaşadığından söz eder yazar. Yine padişah eşleri için kullanılan *ikbal* tabirine ilk kez II. Mustafa döneminde rastlarız. Yazar yine sarayda kullanılan ancak bu kez hanedan üyelerine has olan bir unvanı, sultan tabirini *Padişah Kızları: Sultanlar* alt başlığında ele alıyor. Padişah kızları veya kızkardeşleri için kullanılan bu unvanın kullanım alanı erkeklerde isimlerden önce ve kadınlarda ise sonra gelmesiyle değişiklik arz ediyordu. Sultanların saray hayatında aldıkları eğitimden, evliliklerinden, bu seremonilerde gerçekleşen hazırlıklardan, hazırlıklarda görevli olan ağalardan bahsetmektedir. *Şehzadeler* başlıklı alt bölümde, padişahların erkek çocuklarına önceleri paşa, emir, çelebi, sultan denilirken sonraları yaygın olarak şehzade tabirinin kullanılmasından bahseden yazar, şehzade doğumlarında sarayda gerçekleşen ritüelleri aktarır. Sarayın gündelik atmosferine renk katan sünnet törenleri de bu başlık altında anlatılır. Topkapı Sarayı’nın Şimşirlik

Dairesi'nde sıkı gözetim altında olan şehzadelerin, sınırları sıkıca belirlenmiş bir hayatta mücevher işleme, nakış yapma, yazı yazma, marangozluk yapma gibi aktivitelerde bulunduğu bahsedilir.

Enderun alt başlıklı bölümde, devşirilen Hristiyan çocukların Müslüman ailelerin yanına verilmesinden sonra saraylarda aldıkları eğitim anlatılır. Padişahın doğanlarına bakan devşirme çocuklardan padişah dairesinde hizmet gören has oda başlarına kadar sarayda bulunan *iç oğlanlardan* bahsedilmektedir. Son olarak *Birun* alt başlığında, sarayın birinci avlusunda görev alan ilmi, idari, askeri ve dini alanda hizmet eden kimselerden söz edilmektedir.

İkinci Bölüm, *Padişahın Ülkeyi Yönetme Merkezi Olarak Mabeyn'in Kuruluşu ve Gelişimi* adlı bir başlık taşımaktadır. Bu bölümde klasik dönem olarak adlandırılan zaman diliminden sonra Osmanlı devletinin yönetim merkezinin Topkapı Sarayı olmaktan çıkması ve Divan-ı Hümayun toplantılarının terk edilmesiyle *Paşa Kapısı* veya *Babıali*'nin önem kazanması sonucunda yeni bir makam olan *Mabeyn-i Hümayun* ele alınmaktadır. Devlet işleri *harem*, *enderun* ve *birun* gibi yapılardan uzaklaşarak Babıali gibi farklı bir yapı altında görülmeye başladığından padişah ile bu yapı arasında hizmet etmesi gereken ara bir grup -Mabeyn- oluşur. Ve Mabeyn'in bir makam olarak oluşmasının I. Abdülhamid dönemine denk geldiğinden bahseden Akyıldız, 1792'de Mabeyn teşkilatının ve mabeynci unvanının saray teşkilatında tam olarak yer aldığını aktarır, Mabeyn Müşirliği 1845 yılında kaldırılrsa da 1859 yılında yeniden kurulur. II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla adeta zirve dönemini yaşar bu makam. Devlet işlerini ve özel yaşamını tamamen saraya taşıyan padişah döneminde, Mabeyn çalışanlarının sayıları önceki dönemlere göre neredeyse dört katına çıkar. Akyıldız'ın aktardığına göre padişahın hususi işlerini de gören mabeyncilerin çoğunluğunu yaverler oluşturmaktadır, ancak 1908 yılında Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle bu makama yönelik de büyük bir operasyon gerçekleşir. Yazarındeyimiyle;

"Mabeyn Başkitabeti ile Başmabeyncilik, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hükümetin Saray'ı ve padişahı kontrol mekanizması aracına dönüştürülür. Nitekim bu görevliler artık padişah tarafından değil, hükümetçe belirlenmeye başlanır. II. Meşrutiyetten sonra nüfuzu büyük ölçüde daralmasına rağmen, Mabeyn'in varlığı devletin sonuna kadar devam eder." (s. 78)

Üçüncü Bölüm, *II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü Etrafındaki Tartışmalar* adlı bir başlık taşımaktadır. Ali Akyıldız bu bölümde, II. Mahmud'un tahta geçiş sürecini, saraydaki ve toplumdaki atmosferi özetlemiş ve sonrasında sultanın yaptığı reformlardan, çalışmalardan bahsetmiştir. "Eğer bir Tanzimat döneminden bahsetmek gerekiyorsa, bunun başlangıcının 3 Kasım 1839 değil, II. Mahmud dönemi olması gerekir." (s. 84) diyerek yazar, tanzimat geleneğinin başlangıç döneminin II. Mahmud'un saltanat yılları olduğunu vurgular. Ve bu bölümde -başlıktan da anlaşılacağı gibi- yazarın üzerinde durduğu asıl mesele, padişahın vefatından sonra padişahı tedavi eden hekimlerin ortaya attıkları iddiaları incelemek olmuştur. *Hastalığı: İddialar* adlı alt başlıkta hekimlerin hastalık hakkındaki iddiaları, tedavi ve hastalığı teşhis biçimleri detaylı olarak incelenmiştir. Söz konusu ilk iddia yahut tartışma da diyebiliriz, Ed. Cadalvene ile E. Barrault kitaplarında padişahın hekimlerinden J. W. MacCarthy ile Konstantin Karatodori'yi suçlamasıyla başlar. İddialarına göre yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra kendini şaraba veren padişah, neredeyse her akşam rutin olarak alkol tüketmektedir. Bu sebeple hayatının son günlerini güçsüzlük, mide ağrısı, sinirsel yorgunlukla geçirir, tüm bunların üzerine

öksürük de eklenmesine rağmen hekimlerden Konstantin Karatodori, padişahın bir şeyi olmadığını nezle geçirdiğini belirtir. Ancak II. Mahmud'un kanlı basur olduğunun da fark edilmesi üzerine Karatodori, konsültasyon ister. Çevresindekiler, yine padişahın hekimlerinden olan hekimbaşı Abdülhak Molla da dahil, hastalığın gerçek mahiyetini padişahı saklarlar. Ed. Cadalvene ile E. Barrault'ın iddialarına göre, keten tohumu kaynatıp padişaha içiren Rum doktorlar -J. W. MacCarthy ile Konstantin Karatodori- ve vücudu içkiye alışkın olduğundan birden kesmenin doğru olmadığını düşünerek padişaha alkol vermeye devam eden Abdülhak Molla'nın *tedavisi* neticesinde hastanın durumu giderek ağırlaşır. Tüm bu iddialar üzerine Rum doktorlar da 1841 yılında Paris'te yayımladıkları risale ile cevap verirler. Cadalvene ile Barrault'un eserlerinde padişahın çok iyi bir hattat olduğunu söylemeleri ve aynı zamanda padişaha *delirium tremens* teşhisi koymalarının çelişkili olduğunu ifade ederler. Nitekim, bu hastalığa yakalananların hat sanatıyla uğraşmaları mümkün değildir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın iddiasına göre, Abdülhak Molla'nın MacCarthy ile Konstantin Karatodori'nin yayınladıkları risaleye cevap olarak yazdığı Ruzname de mevcuttur ancak eser bugüne kadar ortaya çıkmamıştır. II. Mahmud'un kız kardeşi Esmâ Sultan da bir doktor getirir ve Julius Milingen de hastaya *delirium tremens* teşhisi koyar. Tedavi için afyonlu su içirilen padişah derin bir uykuya dalar, uykudan tamamen dinlenmiş olarak kalkacağı iddia edilse de 1 Temmuz 1839 sabahı vefat etmiştir. Padişahın hekimlerinden olan ancak fazla eleştirilmeyen Avusturyalı doktor Neuner'in olay hakkındaki düşüncelerini yine Avusturyalı doktor K.A. Bernard'ın Neuner'e dayanarak Avusturya hükümetine gönderdiği üç rapordan öğrendiğimizi ifade eder Akyıldız. Neuner'a göre padişah verem hastası idi ve bu yönde tedavi edilebilirdi. Bütün veriler ışığında padişahın birden fazla hastalığının mevcut olduğunu ve akciğer veremi olduğunu söylemek mümkün diye aktarıyor yazar. Bugün dahi bu kadar bilgi kirliliğinin olduğu bir atmosfere şahit olmak, hasta için endişe duymamıza sebep olurken, Akyıldız hastalık karşısında hekimlerin başarısız kalmasının sebebinin padişahın hasta olduğunu kabul etmeyip buna karşı direnmesi olarak görüyor.

Dördüncü Bölüm, *Müsrif Fakat Hayırsever: Pertevniyal Valide Sultan* adlı bir başlık taşımaktadır. Bu bölümde, Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın yaşamı, şahsiyeti, valide sultan olarak haremdeki rolü ve halkın yararına yaptığı hayır işleri birincil kaynaklara dayanarak incelenmiştir. Oğlu Abdülaziz'in veraset değişikliği söylentilerinin olduğu dönemde tahta çıkmış olması valide sultanı oldukça endişelendirmiş, yazarın aktardığına göre Abdülaziz annesinin hazırladığı yemekten başkasını yememekte imiş. Dönemin bürokratlarına güvenmeyen valide sultan, oğlunu muhtemel kötülüklerden korumaya çalışmış ve bu gibi sebeplerden dolayı “oğlunu yönlendirmesi, iktidarını kullanması ve devlet işlerine müdahil olması söz konusudur” diye aktarıyor Akyıldız. Ülkenin gidişatı ile ilgili devlet adamlarının Pertevniyal Valide Sultan'a rapor vermesi, Abdülaziz'in Avrupa seyahatinin gidişatı hakkında ricalin valide sultanı sürekli bilgilendirmesi, İstanbul halkının ve devlet memurlarının da dilekçelerini padişah yanında valide sultana sunması Pertevniyal'in siyasete müdahil olduğunun en belirgin kanıtı olarak gösterilebilir. 19. yüzyıl saray kadınları için olağan bir durum olan müsrif hallerin valide sultan için de geçerli olduğundan bahsediyor yazar. Avrupa'dan sipariş edilen eşyalar, takılar ve

dahi hayvanlar israf artışının sebepleri arasında gösterilebilir. Bu dönemde Hazine-i Hassa borç içerisinde olsa da valide sultanın yaptığı harcamaların faturası valide sultanın sarrafı tarafından Maliye Hazinesi'ne yükletilerek sorun çözülmüştür. Tüm bu aşırı harcamalarının yanı sıra Pertevniyal'ın hayırsever kişiliği yazarın üzerinde bir hayli durduğu konu olmuştur. Valide Sultan, çok sayıda camii, hastahane, çeşme, dergah ve su yolları tamiratına maddi destek sağlamıştır.¹ Aynı zamanda borcundan dolayı hapsedilen mahkumların borçlarını ödeyip hapisten kurtarmış, kendi maaşını hazineye bağışlamış, doğal afetlerden zarar gören İstanbul halkına yardımlarda bulunmuş, Medine'de bulunan fakir kızlara ve ulemaya nakdi yardımlar yapmış hayırsever bir şahsiyettir. Oğlu Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ölümü valide sultan için ömrü boyunca korktuğu bir durum olsa da öteden beri arasının iyi olduğu Şehzade Abdülhamid'in tahta geçmesiyle sıkıntılı hayatı bir nebze iyileşir. Fakat bu durum çok fazla sürmez, uzun zamandan beri hasta olması sebebiyle 1884 yılında vefat eder.

Beşinci Bölüm, *Cariyelerin Evlilik Yoluyla Padişah Hareminden Çıkmaları Sorunu* adlı bir başlık taşımaktadır. Bu bölümde yazar, Osmanlı sarayı söz konusu olduğunda daima karşımıza çıkan cariyelik-kölelik mevzusu üzerinde durmak yerine cariyelerle ilgili bir problematiği dile getiriyor. 19. yüzyıl Osmanlı haremî ile ilgili kaynaklar, cariyelerin saraydan çıkmak, evlenmek -*çerağ olmak*- istediklerinde izin verildiği, hatta evliliklerine maddi manevi destek olunduğu konusunda hemfikir olduğundan bahsediyor. Cariyelerin evlenme arzusunda olduklarını efendilerine bildirmeleri yeterli oluyor, hayırlı bir kısmet çıkması dahi beklenilmeden cariyeler saraydan çıkarılıyorlardı. Bunun en önemli sebebinin ise cariyelerin istekleri yerine getirilmediğinde, harem halkına yahut çalışanlarına zarar verme tehlikesinin göze alınmak istenmemesi olarak gösteriyor yazar. Akyıldız, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşanan iki örnek olay üzerinden bu gibi tehlikelerin çok da uzak ihtimal olmadığını okura sunuyor. İlki, 1899 yılında II. Abdülhamid'in yaşadığı Yıldız Sarayı'nda gerçekleşiyor. Bir gün haremde büyük bir yangın meydana geliyor ve harem halkı büyük bir paniğe kapılıyor. Olayın sorumlusunun ise daha evvel evlenme isteğini saraya bildiren ancak isteği yerine getirilmeyen Feleksu adında bir kalfa olduğu öğreniliyor. İkinci olay ise Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın büyük oğlu Mahmud Celaleddin Bey'in yalısında meydana geliyor. Yine evlenmek isteyen iki cariye -Resan ve Mehşems- isteklerini efendilerine iletiyorlar; fakat istekleri kabul edilmiyor. Yalıda küçük yaşta kız çocukları olduğundan ancak onlar büyüdükten sonra isteklerinin yerine getirilmesinin mümkün olduğu söyleniyor. Bunun üzerine diğer cariyeler tarafından yalıda alay konusu olduklarını iddia eden iki cariye kaçmaya karar veriyor ve kaçarken de kendileriyle dalga geçen Feriştah isimli cariyenin değerli zinet eşyalarını çalarak yalıdan ayrılıyorlar. Kaçtıktan sonra yakalanmaları kısa süren cariyelerin Cemile Sultan'dan ve Celaleddin Bey'den şikayetçi olmadıklarını ancak aracılardan sultanın cevabını kendilerine değiştirerek

¹ Aksaray Valide Sultan Camii, Trabzon Hocapirefendi Medresesi Mescidi, Fatih Taşkasap Pertevniyal Kadınefendi Çeşmesi, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, Eyüp Pertevniyal Kadınefendi Çeşmesi, Pertevniyal Valide Çeşmesi, Pertevniyal Valide Sultan Meydan Çeşmesi, Şebinkarahisar Valide Sultan Çeşmeleri, Nisa (Kadın) Hastahanesi İnşa Teşebbüsü, Medine Darüzziyafa'de Hastahane İnşa Girişimi, Sarıyer Sıbyan Mektebi, Tersane'de Taş Tezgahı İnşası (s. 148-159)

iletmelerinden dolayı aracılardan şikayetçi olduklarını dile getiriyorlar. Hadiseyi duyan Sultan Abdülhamid, cariyelere 150şer kuruş maaş bağlanarak Bursa'ya gönderilmelerini emrediyor ve olay kapanıyor. Yazar bu iki olay ile cariyelerin evlenme isteklerinin yerine getirilmediğinde, sarayda yaşayanların hayatının nasıl tehlikeye atıldığını gösteriyor. Cariyelerin hırsızlık ve yangın çıkarmak gibi galiz düşüncelere kapılıp harekete geçebileceklerini birincil kaynaklara dayanarak okura sunuyor.

Altıncı Bölüm, *Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzedin Efendi'yi Veliht Yapma Çabaları* adlı bir başlık taşımaktadır. Yazar, I. Ahmed döneminden sonra veraset sisteminde benimsenen ekberiyet usulünün Sultan Abdülmecid döneminde terk edilmek istendiği ve padişahın veraset değişikliğine gitmek istediği söylentilerinin yaygın olduğundan bahsediyor. Bu nedenle Abdülaziz'in tahta çıkamayacağından korkuya kapıldığını, annesinin hazırladığı yemeklerden başkasını yemediğinden bahsetmiştik. Ancak Kırım Savaşı'ndan sonra kamuoyunun ülkenin gidişatından hoşnut olmaması, kötü gidişattan Sultan Abdülmecid'i sorumlu tutması Abdülaziz'in tahta çıkmasının yolunu açmıştır diye aktarıyor yazar. Abdülmecid'in veraset değişikliği düşüncesi Sultan Abdülaziz'de fikir olarak kalmayıp, teşebbüse dönüştüğünden bahsediyor Akyıldız. Bu bölümde, padişahın oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi veliaht yapmak için gösterdiği çabaları aktarıyor. Mezkur çabalara örnek olarak, henüz dokuz yaşındayken Yusuf İzzeddin Efendi'nin binbaşı rütbesi alması, selamlık törenlerinde babasının yanından ayrılmaması gösteriliyor. Nitekim, Sultan Abdülaziz 1867'deki Avrupa seyahatinde de oğlu yanından ayırmıyor, Viyana garına vardıklarında kendilerini karşılayan İmparator Franz Joseph'in arabasına oğlu ile binerken veliaht Murad Efendi arkadaki arabalardan birinde yer alması da protokolde Yusuf İzzeddin Efendi'nin öne çıkarılma arzusunun bir tezahürü olarak gösteriliyor. Ancak buna rağmen batı basını Fransızca bilmesinden dolayı tüm ilgiyi Murad Efendi'ye gösterirken, Yusuf İzzeddin Efendi kibirli ve mağrur bir kişilik olarak gösteriliyor. Yine de Abdülaziz bunlara aldırmaz etmeden oğlunun rütbesi 1867'de kaymakamlığa, 1868'de miralaylığa, 1870'te mirivalığa yükseltiyor. Yusuf İzzeddin Efendi'nin ilgi odağı olması için padişah çaba sarf ediyor. 1870'te şehzade ve kardeşlerinin yanı sıra fakir çocukların da dahil edileceği sünnet töreninin büyük bir şölen içerisinde yapılması planlanırken Büyük Beyoğlu Yangını buna engel oluyor ve sünnet töreni sarayla sınırlı kalıyor. Şehzade bir yandan teftiş ve denetleme faaliyetlerini sürdürerek dönemin basınında ön plana çıkmaya devam ediyor; ancak yazar şehzadenin hemen her fırsatta kamuoyunda öne çıkmasının kendisi için olumsuz sonuçlar getirdiği kanısında. Halkın ve devlet adamlarının nezdinde Yusuf İzzeddin Efendi'nin, kendini beğenmiş, kaba ve itici olarak görüldüğünü aktarıyor. Nitekim, padişahın tüm bu gayretlerine rağmen veraset değişikliğinin olmamasını devlet adamlarının şehzadeyi desteklememelerinden kaynaklandığını söylüyor yazar. Neticede, ne Yusuf İzzeddin Efendi tahta geçebiliyor, ne de V. Murad tahta kalabiliyor, II. Abdülhamid tahtın sahibi olmuş. Verasetin intikal şekli de Kanun-i Esasi'de kesinleştirilse de devletin yıkılışına kadar şehzadeler ve veliahtlar arasında endişenin ve korkunun hakim olduğundan bahsediyor Akyıldız.

Yedinci Bölüm, *II. Abdülhamid'in İlginç Bir Girişimi: Hanedan Teavün Sandığı* adlı bir başlık taşımaktadır. II. Mahmud döneminden itibaren maliyede memurların geleceğini belirleyecek tedbirler alınırken, hanedan üyeleri için hiçbir tedbir alınmamış olması Sultan Abdülhamid tarafından sorun olarak değerlendiriliyor. Hanedan üyelerinin klasik yöntemlerle geçimlerini sağlamaya çalışmaları ve bunun neticesinde doğan israfı ortadan kaldırmak isteyen Sultan Abdülhamid'in girişimi inceleniyor bu bölümde. Padişah, durumun ne kadar daha böyle süreceği konusunda endişeler duymakta. Bu nedenle bir *hanedan yardımlaşma sandığının* kurulması hususunda bir fikri var ancak bu konuyla ilgili elimizde yalnızca bir belge var diyor yazar. II. Abdülhamid konunun son derece gizli tutulmasını istemiş olabilir. Akyıldız'a göre padişahın hanedan üyelerini gözlemlemiş olması, onların gereksiz harcamalarda bulunmaları ve maaşlarının çok üzerinde harcamalar yapmaları, Abdülaziz devrinde hanedan üyelerinin kol düğmelerini satarak masraflarını karşılamaya çalıştıklarını gördüğünden bunun tekrar yaşanmaması için tedbir alınması gerektiğini düşünüyor. Yazarın ifade ettiği üzere, önceleri hanedan üyeleri kendilerine tahsis edilen haslardan gelen gelirlerle ve aynı tayinatlarla geçinirken II. Mahmud devrinden itibaren Maliye Hazinesinden maaşa bağlanıyorlar. Evli olup olmamaları, yaşları, hiyerarşi sıralarına göre belli bir maaş alıyorlar. Ancak büyük bir israf içerisindedirler. Yapılan düzenlemelerle mülkiye, askeri, ilmiye ve Hazine-i Hassa çalışanlarından çiftçilere varıncaya kadar hemen her kesimin maaşları güvence altına alınmışken hanedan üyeleri için böyle bir güvence söz konusu değildi. Maliyeden para akma süreci ne kadar daha devam edecekti büyük bir bilinmezlik. Bu yüzden bir yardımlaşma sandığının kurulmasını önemsiyor Sultan Abdülhamid. Ancak sandık kurulup faaliyete geçememiştir. Padişahın böyle bir derdi tasası olması da Abdülmecid'in diğer müsrif ve savurgan evlatlarından ayrıldığına en önemli göstergesidir diyor yazar.

Sekizinci Bölüm, *II. Abdülhamid'in Aynı Anda 9 Kadınla Nikahlı Olması Meselesi* adlı bir başlık taşımaktadır. Bu bölümde, ilk olarak Sultan Abdülmecid'in eşleriyle nikah kıydığı ve kendisinden sonra gelen padişahların da bu geleneği devam ettirmesi ve ikinci olarak padişah eşlerinin esir alınan cariyelerden değil, Kafkas ve Müslüman olan hür kadınlardan oluşmaları iddiaları inceleniyor. Abdülmecid ve II. Abdülhamid özelinden bu iki meseleyi incelerken haremde yaşayan bazı kadınların hatıratlarına dayanarak yapıyor. Leyla Açba, II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan, II. Abdülhamid'in oğlu Abdülkadir Efendi'nin eşi Mislimelek Hanım gibi kimselerin eserlerine dayanıyor. Tek bir kadınla nikahlanan padişahlar olsa da -Kanuni Sultan Süleyman, II. Osman, Sultan İbrahim gibi- bilindiği üzere padişahların birden fazla kadınla evli olması hanedanın selameti için gerekli ve mühimdi diyor yazar. Mislimelek Hanım, hatıratında Abdülkadir Efendi ile kıyılan nikahlarından detaylıca bahsettiği gibi, II. Abdülhamid'in de eşleriyle nikah kıydığını ifade eder ve eşlerinin neredeyse tamamının hür ve Kafkas kökenli Müslüman kadınlar olduğu ifade ediliyor.²³² Akyıldız'ın aktardığı hatıratlara ek olarak,

² Mediha, Nazvede, Bedrifelek, Bidar, Azize Dilpesend, Merve Mezid, Emsalinur, Müşfika, Sazkar, Rabiye, Peyveste, Fatma Kadriye, Behiye Behice, Zeliha Naciye (s.253)

padişahların eşleriyle nikahlı olması meselesi, Murat Bardakçı'nın kitapta paylaştığı Halife Abdülmecid'in eşi Şehsuvar Hanımla 1897 yılında kıydıkları nikahlarına dair belge olması da bu durumu kanıtıyor. II. Abdülhamid tahttan indirildiğinde 9 kadınla nikahlıydı ve bu hanımların tamamı soylu ailelerden gelen kadınlardan oluşuyordu. Padişahların saraya alınan köle kadınlarla, cariyelerle evli oldukları genel kabulün aksine, Akyıldız bu tespitleriyle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra haremde istisnalar yaşandığını göstermiş oluyor.

Sonuç olarak, Osmanlı hanedan kadını biyografisi söz konusu olduğunda akla ilk gelen yetkin isimlerden olan Ali Akyıldız, bu eseriyle de saray ve haremde daha evvel üzerinde durulmayan yönlerini ilgililerin istifadesine sunmuştur. Eserde verilen bilgilerin neredeyse çoğunluğunun arşiv malzemeleriyle desteklenmiş olması, Akyıldız'ın alandaki hakimiyetini bir kez daha kanıtlamış oluyor. Metinde geçen şahısların fotoğraflarının ilgili bölümlerde yer alması da okurun hafızasını zenginleştiriyor. Şüphesiz eser, Osmanlı sarayı ve hanedanı hakkında araştırma yapmak isteyenler için bir başucu kaynağı olma vasfını taşıyor.